

tenlands dienstpersoneel binnen Europa. Overzichtswerken rond globale arbeidsmigratie van huis- en zorgpersoneel daarentegen misten vaak een grondige historische onderbouw. Dat is in dit boek anders, met name dankzij de genoemde inleidende artikelen bij elk van de drie delen. Dat het boek niet expliciet de dialoog aangaat met organisaties in het veld is mijns inziens een gemiste kans. In het dankwoord wordt verwezen naar Vicky Kanyoka van de International Domestic Workers Federation, die tijdens de conferentie – ‘die activisten en onderzoekers samenbracht’ – benadrukte ‘wat academisch onderzoek kan betekenen voor het internationaal netwerk’. Het was vanuit die optiek dan ook bijzonder waardevol geweest mocht iemand met een dergelijke functie een epiloog op dit wetenschappelijke werk hebben geschreven. Het is jammer dat de wisselwerking tussen activisten en academici weinig doorgetrokken werd in het boek. Desondanks legt de bundel door de focus op historische én globale perspectieven een stevige basis voor verdere discussie en samenwerking tussen onderzoekers van uiteenlopende disciplines wereldwijd.

Christa Matthys, Universiteit Gent

Christianne Smit, *De volksverheffers. Sociaal hervormers in Nederland en de wereld, 1870-1914* (Hilversum: Verloren, 2015), 444 p. ISBN 978-9087-045-463.

Op 21 maart 1886 schreef Beatrice Webb in haar dagboek: ‘Is it vanity, this intense desire to devote my life to clearing up social questions?’. Als onderzoeksjournalist avant la lettre had Webb een aantal dagen undercover gewerkt in een sweatshop. Zo wilde ze de sociale problemen in de textielindustrie beschrijven en de discussie over mogelijke oplossingen aanwakkeren. Webbs zielenroerselen typeren de dubbelzinnigheden waarmee vele 19e-eeuwse sociale hervormers af te rekenen hadden, zo concludeert Christianne Smit in haar boek *De volksverheffers*. Aan de persoonlijke opoffering om het lot van de arbeiders te verbeteren zat ook een zelfzuchtige kant. Velen bezochten de achterbuurten in eerste instantie vanuit een bepaalde sensatiezucht maar tegelijkertijd betekende de persoonlijke aanraking met ‘de armen’ vaak de stimulans om sociaal actief te worden. Bovendien waren ook de sociale initiatieven van de volksverheffers vaak paradoxaal, zo gaat Smit verder. Men wilde de arbeiders ‘vrijer’ maken en ‘self-help’ stimuleren maar dit moest gebeuren binnen de grenzen van de burgerlijke moraal én onder begeleiding. De hervormers waren dus ‘sociaalliberaal’: ze wensten geen omverwerping van de sociaaleconomische inrichting van de maatschappij maar ijverden voor een kapitalistische samenleving met een sociaal gezicht. Het 19e-eeuwse volksver-

heffingswerk bevatte nog meer tegenstrijdigheden, zo stelt Smit. Hoogdravende en poëtische woorden over utopieën botsten met de realiteit. Hoewel vooruitgang en modernisering sleutelwoorden waren in het discours van de volksverheffers wilden zij eveneens een terugkeer naar de 'oude waarden'. En ook de spanningen tussen natuur en cultuur, en tussen stad en platteland tonen aan dat deze groep 19e-eeuwers nooit een eenduidige visie had. Het boek illustreert die veelheid aan ideeën over de sociale kwestie. Niet alleen de groep sociale hervormers die Smit als actoren definieert, is heel divers (architecten, dokters, journalisten, schrijvers, schilders, academici, ingenieurs, fabriekseigenaars) maar ook het arsenaal aan initiatieven is breed (goede huisvesting, arbeiderstuinen, hygiëne, voeding, kunst- en literatuurcursussen, beschermen van dieren, leesclubs, bibliotheken, spaarbanken, volkskoffiehuizen, kook- en huishoudscholen, de juiste kledingstijl, bevordering van lichaamsbeweging, natuurbeleving, vakantiescholen, anti-alcoholisme).

De intensieve kruisbestuiving van de idealen en acties – over de grenzen heen – vormt de rode draad van het boek. Internationale voorbeeldmodellen en buitenlandse invloeden staan centraal. Zo duikt de symbolische Toynbee Hall in East End Londen op als lichtend baken en als de centrale spin in het web van de volksverheffers. De Toynbee Hall was bovendien een internationale ontmoetingsplek en het epicentrum van hervormingsgezinde enthousiastelingen, zo blijkt uit het Visitor's Book en uit de vele ooggetuigenverslagen. Smit heeft niet alleen oog voor de krachtige internationale voortrekkers, ze situeert ook de followers. In het geval van de Toynbee Hall worden de progressieve hothouses zoals het Hull House in Chicago, het Volksheim in Hamburg, het Amsterdamse Ons Huis en het Leidse Volkshuis besproken. Johanna ter Meulen en Louise Went duiken dan weer op als Nederlandse navolsters van Octavia Hill, het Britse icoon van actief woningbeheer. Uit het boek valt op dat de Nederlandse hervormers vaak naar idolen, hervormingsinstituten en sociale organisaties uit Groot-Brittannië keken (cf. Charles Booth, Samuel Barnett, Henriette Rowland, de Fabian Society, Arnold Toynbee, het echtpaar Beatrice en Sidney Webb, Robert Owen, de Rational Dress Society, de gebroeders Cadbury (Bournville), de gebroeders Lever (Port Sunlight) en de Food Reform Society). Bovendien toont Smit nauwkeurig aan dat de navolgers niet klakkeloos het buitenlandse model overnamen. Ter Meulen en Went bijvoorbeeld liepen wel stage bij Hill maar waar Hill overtuigd tegenstander was van een faciliterende en controlerende staat drongen de Nederlandse navolsters net aan op de uitbreiding van de overheidsregels.

Uit het boek van Smit blijkt ook dat de drijfveren van de volksverheffers zeer divers waren. Naast angst, ijdelheid, idealisme en medelijden speelden ook gevoelens van onrechtvaardigheid en een zoektocht naar maatschappelijke rust een grote rol. De volksverheffers kwamen in actie om de sociale cohesie te versterken

en de ‘verontrustende kloof’ tussen de klassen te verkleinen. Ze achtten zichzelf de aangewezenen om de arbeiders te civiliseren zodat de arbeiders de burgerlijke moraal zouden overnemen en op termijn politiek burgerschap konden uitoefenen. Smit stelt echter vast dat ondanks de bevlogenheid van de volksverheffers de afstand met ‘het volk’ groot bleef, onder andere door de verheven blik en de stellige overtuiging dat hun aanpak de enige juiste manier was. Door gebrek aan bronnenmateriaal horen we nauwelijks de stem van de arbeiders in het boek. Smit vult dit hiaat op door het netwerk van de sociaal hervormers treffend in kaart te brengen. Ze focust op de persoonlijke contacten en op de tijdelijke podia zoals congressen en wereldtentoonstellingen. Ze kleurt het verhaal met anekdotes. Zo is een 21e-eeuwse hype als ‘raw-food’ geen nieuwe trend, maar een terugkerend fenomeen. Ook de 19e-eeuwse ‘volksverheffers’ pleitten voor ‘soberheid en matiging’ in de eetcultuur: J.H. Kellogg propageerde cornflakes als gezond ontbijtalternatief, J. Weck introduceerde bokalen om voeding te steriliseren en Kneipp ontwikkelde natuurlijke verzorgingsproducten. Smit boog voor deze studie op rijk archiefmateriaal en schrijft een knap staaltje microgeschiedenis. Vooral Nederlandse mannen én vrouwen krijgen een hoofdrol: Aletta Jacobs, Jacques Van Marken, Samuel Sarphati, Helene Mercier, Samuel Van Houten, Hendrik Berlage, Koen Stork, Emilie Knappert. Ook de persoonlijke eigenschappen van deze figuren en hun inspiratiebronnen (Thomas More, Edouard Douwes Dekker, Lev Tolstoj) worden nauwgezet in kaart gebracht. Al deze volksverheffers hadden één ding gemeen: ze geloofden in maatschappelijke vooruitgang en werkten met hart en ziel aan een harmonieuze gemeenschap. Smit concludeert wel dat het vooral bij ‘goede bedoelingen’ bleef in plaats van ‘afdoende hulp’. ‘Maar’, zo gaat ze verder, ‘dankzij de bemoeienissen van de volksverheffers en hun streven naar een harmonieuze gemeenschap werd de sociale kwestie het onderwerp van het publieke en politieke debat en groeide het in de 20e eeuw uit tot overheidstaak.’

Carmen Van Praet, Universiteit Gent

G. Roger Knight, *Sugar, Steam and Steel: The Industrial Project in Colonial Java, 1830-1885*. (Adelaide: University of Adelaide Press, 2015) 242 p. ISBN 9781-922-064-981.

Suiker op Java is het grote thema van G. Roger Knight. Na daar reeds tal van artikelen over te hebben gepubliceerd, verschijnt nu het tweede deel van zijn oeuvre over de suikerindustrie in koloniaal Indonesië. Het eerste deel (*Commodities and Colonialism: The story of Big Sugar in Indonesia, 1880-1942*, Leiden: Brill, 2013) behandelde de bloeiperiode van deze agribusiness. Dit tweede deel grijpt